

एकात्मिक बाल विकास सेवा योजनेंतर्गत
बालमृत्यू व कुपोषणावर प्रभावी
उपाययोजना करणेबाबत.

महाराष्ट्र शासन

महिला व बाल विकास विभाग

शासन परिपत्रक क्रमांक-एबावि-२००५ /प्र.क्र.१६१ /का-५

नवीन प्रशासन भवन, ३ रा मजला,

मंत्रालय, मुंबई ४०० ०३२.

दिनांक- ५ जुलै, २००५.

प्रस्तावना - राज्यामध्ये एकात्मिक बाल विकास सेवा योजनेतर्गत ३७२ प्रकल्प कार्यान्वित असून या प्रकल्पातील अंगणवाडयामार्फत पुरक पोषण आहार, अनौपचारिक पूर्वशालेय शिक्षण, लसीकरण, संदर्भ आरोग्य सेवा इ. विविध सेवा या योजनेच्या लाभार्थ्यांना देण्यात येतात. राज्यातील बालकांमधील कुपोषणाचे आणि बालमृत्यूचे प्रमाण कमी करण्यासाठी उपाययोजना सुचविण्यासाठी डॉ. अभय बंग यांचे अध्यक्षतेखाली बालमृत्यू मूल्यमापन समिती नियुक्त करण्यात आली होती. या समितीने शासनास दोन अहवाल सादर केलेले असून या अहवालामध्ये शासनाचे विविध विभागांच्या योजनासंबंधी अनेक शिफारशी करण्यात आलेल्या आहेत. या अहवालामध्ये एकात्मिक बाल विकास सेवा योजने संदर्भात केलेल्या शिफारशी विचारात घेऊन योजनेची अंमलबजावणी विचाराधीन होती. त्यानुसार पुढीलप्रमाणे कार्यवाही करण्याचा शासनाने निर्णय घेतलेला आहे.

शासन परिपत्रक : राज्यातील जन्म आणि बालमृत्यूच्या नोंदी अचूक होणे आवश्यक असल्याने ग्रामीण - आदीवासी प्रकल्पातील अंगणवाडी सेविकांनी ग्रामसेवक व आरोग्य केंद्रातील परिचारिका यांना सर्वतोपरी सहकार्य करावे, तसेच ग्रामसभेच्या वेळी अंगणवाडी सेविकांनी उपस्थित राहून अंगणवाडी क्षेत्रातील जन्म आणि बालमृत्यू बाबतची माहिती ग्रामसेवक यांना उपलब्ध करून द्यावी. एकात्मिक बाल विकास सेवा योजनेंतर्गत अंगणवाडी सेविकांना राज्यस्तरावरील पुरस्कार देण्यात येत आहेत. यापुढे हे पुरस्कार देत असतांना अशा अंगणवाडी सेविकांची निवड करताना / शिफारस करताना , अंगणवाडी सेविकेने बालमृत्यूच्या अचूक नोंदी संदर्भातील केलेले काम विचारात घेण्यात यावे.

२. एकात्मिक बाल विकास सेवा योजनेचा मासिक प्रगती अहवाल पाठवितांना मुख्य कार्यकारी अधिकारी यांनी मासिक प्रगती अहवालातील बालमृत्यूच्या नोंदी आरोग्य विभागाच्या आकडेवारीशी तपासून घ्याव्यात

आणि जन्म - बालमृत्युच्या नोंदी अचूक राहतील याची दक्षता घ्यावी. या योजनेचे नियोजन, अंमलबजावणी व संनियत्रणाकरिता मुख्य कार्यकारी अधिकारी यांचे अध्यक्षतेखाली स्थापन करण्यात आलेल्या जिल्हा समित्यांनी त्यांच्या नियमित बैठका घेण्यात याव्यात आणि या बैठकांमध्ये आरोग्य विभाग आणि एकात्मिक बाल विकास सेवा योजना यातील बालमृत्यु आणि कुपोषणाची आकडेवारी यांची पडताळणी करून आढावा घेण्यात यावा.

३. या योजनेमधील सर्व बालकांचे नियमितपणे वजन घेऊन श्रेणीकरण करण्याची कार्यवाही करण्यात यावी. या योजनेतर्गत अतिकुपोषित श्रेणी ३ व ४ मधील बालकांची आकडेवारी संदेहास्पद असल्याचे मतप्रवाह आहेत. त्यामुळे योजनेतील प्रत्येक बालकांचे अचूक श्रेणीकरण करण्यात यावे. योजनेतील बालकांची कुपोषणाची आकडेवारी संदेहास्पद असणार नाही याची दक्षता घेण्यात यावी.

४. या योजनेतर्गत अंगणवाडीमधील बालकांचे वजनवाढीचे कार्डमध्ये (Growth Chart) नियमितपणे अचूक वजन घेऊन नोंदी करण्यात याव्यात. ज्या बालकांची वजन वाढ समाधानकारक नाही असे आढळून येईल, अशा बालकांच्या पालकांना त्याबाबतची व्यवस्थित माहिती देऊन अंगणवाडी सेविकांनी आणि पर्यवेक्षिकांनी पुढील मार्गदर्शन करून पालकांना जबाबदारी घेण्यासाठी मदत करावी. अंगणवाडीमधील श्रेणी ३ व ४ च्या बालकांकडे विशेष लक्ष देण्यात यावे. त्याचप्रमाणे श्रेणी २ मधील मुलांच्या वाढीत गतीरोध (Growth faltering) ओळखून अशा मुलांवर विशेष लक्ष देण्यात यावे. समाजामध्ये मुलगा आणि मुलगी यामध्ये भेदभाव आणि मुलींकडे दुर्लक्ष यामुळे कुपोषण व बालमृत्यूचे प्रमाण मुलींमध्ये अधिक असल्याने या योजनेमध्ये मुलींकडे विशेष लक्ष देण्यात यावे.

५. एकात्मिक बाल विकास सेवा योजनेतर्गत अंगणवाडीमार्फत , या योजनेच्या सेवा शतप्रतिशत लाभार्थ्यांना मिळतील याची दक्षता घेण्यात यावी. राज्यातील बालकांमधील कुपोषणाचे प्रमाण कमी करण्यासाठी राजमाता जिजाऊ माता-बाल आरोग्य व पोषण मिशन सुरू करण्यात आलेले आहे. या मिशनमार्फत वेळोवेळी देण्यात येणा-या सूचनांप्रमाणे जिल्हास्तरावर कार्यवाही करण्यात यावी.

६. कुपोषण आणि बालमृत्यूचे प्रमाण कमी करण्यासाठी सहा महिने वयाच्या आतील मुलांना योग्य स्तनपान होण्याच्या दृष्टीने अशा मातांना स्तनपानाचे महत्त्व अंगणवाडी सेविकांनी घरोघरी जाऊन गृहभेटीद्वारा पटवून द्यावे. एकात्मिक बाल विकास सेवा योजनेतर्गत प्रत्येक अंगणवाडीमध्ये औषधी संच प्रती वर्ष पुरविण्यात येतात. या औषधी संचामधील औषधांचा आरोग्य विभागाच्या मदतीने पुरेपूर वापर करण्यात यावा.

७. बालकांच्या पोटांमधील जंतामुळे कुपोषण वाढत असल्याने सर्व बालकांचे नियमितपणे जंतनाशकीकरण (Deworming) करण्यात यावे. जिल्हास्तरावर प्रत्येक जिल्ह्याने आरोग्य विभागाच्या

मदतीने जंतनाशकीकरण करावयाचे दिवस अगोदरच निश्चित करून सर्व बालकांचे नियमितपणे जंतनाशकीकरण (Deworming) करण्यात यावे.

८. एकात्मिक बाल विकास सेवा योजनेतर्गत कुपोषित श्रेणी ३ व ४ मधील मुलांना ६०० उष्मांकाचा आहार देण्यात येतो. हा आहार कुपोषित मुले एकावेळी खाऊ शकत नसल्याने अंगणवाडीच्या वेळामध्ये हा आहार दोन वेळात, प्रत्येक वेळी ३०० उष्मांकयुक्त आहार अशारितीने विभागून देण्यात यावा.

९. बालवयात मुलींचे विवाह होऊन कमी वजनाची बालके जन्मास (Low weight birth) येऊन कुपोषण आणि बालमृत्यू होतात. राज्यामध्ये बालविवाह प्रतिबंधक कायद्याची अंमलबजावणी करण्यासाठी ग्रामसेवकांना बालविवाह प्रतिबंधक अधिकारी नियुक्त केलेले आहेत. बाल विवाह प्रतिबंधक कायद्याची काटेकोरपणे अंमलबजावणी होण्यासाठी बालविवाह प्रतिबंधक अधिका-यांनी त्यांना नेमून दिलेल्या जबाबदा-या योग्य प्रकारे पार पाडाव्यात. त्याचप्रमाणे अंगणवाडी सेविकांनी बाल विवाह होऊ नये म्हणून गृहभेटीद्वारा जनजागृती करावी.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांचे आदेशानुसार व नांवाने,

सही/-
(प्रकाश साबळे)
कार्यासन अधिकारी

प्रति,
मा.राज्यपालांचे सचिव,राजभवन,मुंबई.
मा.मुख्यमंत्र्यांचे प्रधान सचिव,मंत्रालय,मुंबई.
मा.उपमुख्यमंत्र्यांचे सचिव,मंत्रालय,मुंबई.
मा.मंत्री,महिला व बाल विकास यांचे खाजगी सचिव
मा.राज्यमंत्री,महिला व बाल विकास यांचे खाजगी सचिव
सर्व मंत्री-राज्यमंत्री यांचे खाजगी सचिव
मा.मुख्य सचिव,मंत्रालय,मुंबई.
मा.अपर मुख्य सचिव, वित्त विभाग,मंत्रालय,मुंबई
मा.अपर मुख्य सचिव,नियोजन विभाग,मंत्रालय,मुंबई.
मा. प्रधान सचिव, सार्वजनिक आरोग्य विभाग (कुटुंब कल्याण), मंत्रालय,मुंबई.
मा. सचिव,आदिवासी विकास विभाग,मंत्रालय,मुंबई.
मा. सचिव, सार्वजनिक आरोग्य विभाग,मंत्रालय,मुंबई.
मा. प्रधान सचिव / सचिव, सर्व मंत्रालयीन विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
महासंचालक, माहिती व जनसंपर्क संचालनालय, मंत्रालय, मुंबई (२ प्रती)
आयुक्त,एकात्मिक बाल विकास सेवा योजना,कोकण भवन,नवी मुंबई.
आयुक्त, महिला व बाल कल्याण,महाराष्ट्र राज्य पुणे.

विभागीय आयुक्त,कोकण,पुणे,नाशिक,औरंगाबाद,अमरावती आणि नागपूर.
महासंचालक, राजमाता जिजाऊ माता-बाल आरोग्य व पोषण मिशन, औरंगाबाद
सर्व जिल्हाधिकारी.
सर्व मुख्य कार्यकारी अधिकारी,जिल्हा परिषद,
सर्व उपमुख्य कार्यकारी अधिकारी [बाल कल्याण] जिल्हा परिषद
मा. सचिव, महिला व बाल विकास विभाग यांचे स्वीय सहाय्यक.
निवड नस्ती-का-५